

Vragenlijst 14A : De kuiper (2)

A. De kuiperij in 't algemeen

Hoe noemt U in uw dialect :

1. Het maken van vaatwerk in hout ? (kuipen)
2. Iemand die dergelijk houtwerk vervaardigt ? (kuiper, tonnemaker)
3. Het bedrijf waar men houten vaatwerk vervaardigt ? (kuiperij)
4. De werkplaats waar men de duigen fatsoeneert ? (werkwinkel)
5. Welke naam gebruikt U voor de draad van het hout ?

B. Zagen en kloven

6. Kent u de woorden KLOS of BOL/BUL in uw dialect. Zo ja, wat is de juiste betekenis van die woorden ?
7. Hoe noemt U de houten spieën die men gebruikt bij het kloven van een stuk boomstam ?
8. Hoe noemt U het ingegraven aardeinde van een boom waarop het hout gekloofd werd ?
9. Hoe zag de kloofhamer eruit ? (was hij rond ? in hout of ijzer ? versterkt met banden ?)
10. Hoe noemt u de kloofbeitels als u die tenminste gebruikte ?
11. Welke namen gebruikte u voor planken of duigen van een bepaalde afmeting, lengte of dikte ? (duimplank, zesvoeter...)
12. Kent u het woord 'kleip' of 'klep' ? Zo ja, wat is de juiste uitspraak en betekenis van dat woord ?
13. Werden de ruwe duigen door iemand anders gemaakt en aan u geleverd ? Zo ja, hoe noemde u de persoon die die ruwe duigen maakte en leverde ?
14. Welke verzamelnaam gebruikt u voor alle ruwe duigen bij elkaar ? (duighout)
15. De gekloofde duigen werden naar lengte en dikte geklasseerd. Hoe noemde u die bewerking ?

C. Bewerking van de duigen na het drogen

16. Welk kledingstuk draagt de kuiper om zich te beschermen bij het bewerken van de duigen ?
17. Hoe heet de zaag waarmee de ruwe duigen op de juiste lengte werden afgezaagd ? Kan u de afmetingen geven van die zaag ?
18. Hoe heet het hier afgebeelde mes ? (Afb.10)
19. Hoe heet de bewerking die met dat werktuig wordt uitgevoerd ?

20. Hoe heet het hier afgebeelde werktuig ? (Afb.20)
21. Hoe noemt u de bewerking die met dat werktuig werd uitgevoerd ?
22. Beide messen werden gebruikt om de duigen te bewerken. Trok men bij de bewerking van de duig die messen naar zich toe of stak men ze van zich weg ?
23. De bewerking van de duigen gebeurde soms op een blok gemaakt van het aardeinde van een boom (zie Afb.12). Hoe noemde u die blok ?
24. Soms gebruikte de kuiper een soort werkbank (zie Afb.13) om de duigen te bewerken. Hoe heette die bank en haar onderdelen ?
25. Kan u in 't kort beschrijven hoe de duigen op die bank werden bewerkt (houding van de kuiper ; positie van de duig) ? Eventueel kan u het op de tekening zelf verduidelijken.
26. Gebruikte u de hier afgebeelde werktuigen ? Zo ja, hoe noemde u die ? (Afb.15)
27. Voor welke bewerkingen werden de werktuigen, bij vraag 26 afgebeeld, gebruikt ?
28. Hoe noemt u de lichte buiging die men aan de zijanten van de duig geeft, zodat de duig in 't midden breder is dan aan de uiteinden ? ('t verloop ; de duig vliegt uit, loopt uit, noest af...)
29. Van een ton die erg bol staat zegt men : « Ze heeft veel... » (buik, balg...).
30. Hoe noemt u het uiteinde van de duig ?
31. Hoe noemt u de houtafval die bij het bewerken van de duig wegvalt ?

D. Het opzetten van de ton

32. Wat gebruikte u om de banden aan de binnenkant in te strijken om ze meer houvast te geven ?
33. Een ton wordt meestal in de open lucht of onder een afdak opgezet op een stenen vloer. Hoe noemt u die vloer ?
34. Als men een ton begint op te zetten, gebruikt de kuiper een klem of een nijper die op de band geplaatst wordt om de eerste duig tegen te steunen. Kan U even uitleggen hoe die klem of nijper geplaatst werd ? Zat de klem over de band alleen of over de band en de eerste duig samen ? Hoe noemde u die klem ? (arret, neuzenijper, schalk, knaap...)

E. Het sluiten van de ton

35. Om de ton te sluiten werd ze door een vuur binnenin verwarmd. Hoe noemde u die bewerking ?
36. Hoe heet het hier afgebeelde toestel dat bij het sluiten van de ton werd gebruikt ? (Afb.18)
37. Hoe heet de bewerking die met dat toestel (vraag 36) werd uitgevoerd ?

38. Zet men bij het sluiten van de ton soms de ton in haar geheel in een ketel kokend water ? Zo ja, hoe noemt u die bewerking ?
39. Werden ton of duigen soms gestoomd ? Zo ja, hoe noemt u die bewerking en kan u er een korte beschrijving van geven ?
40. De binnenkant van de ton of kuip werd soms opzettelijk geschroeid door het vuur dat men erin maakte. Hoe heette die bewerking en waarom deed men dat ?
41. Bij het aandrijven van de banden gebruikte men soms een drijver met een steel. Had u een bepaalde naam voor dat werktuig (zie Afb. 19) en zo ja, welke ?
42. Kan u een korte beschrijving geven van de door u gebruikte drijfhamer ? Was hij rond of vierkant, van hout of van ijzer ; hoeveel kilogram woog hij ; wat waren zijn afmetingen ?
43. Gebruikte u nog andere gereedschappen, behalve drijfhamer en drijver, voor het aandrijven van de banden ? Zo ja, welke ?
44. Hoe noemt u een ton zonder bodems die in twee banden vastzit ? Soms werden zulke tonnen verkocht om duigen te leveren voor reparatiewerk.
45. Gebruikte u speciale banden om te zien of de ton overal de goede vorm had ? Zo ja, hoe heetten die banden ?

F. Het afwerken van de binnenkant

46. Kan u ons uitleggen waarom aan een vat steeds een schuine kant (een 'kim') werd gekapt ?
47. Nadat de schuine kant aan de ton gekapt is, worden de duigen bovenaan 'op de koppen' gladgeschaafd. Hoe heet die bewerking ?
48. Hoe heet het mes waarmee men de ton aan de binnenzijde, daar waar de kroos zal worden gesneden, vlak snijdt ? (zie Afb.27)
49. Sneed men de ton aan de binnenzijde vlak met een soort schaaf ? Zo ja, hoe noemde u die schaaf ? (zie Afb.28).
50. Hoe noemde u de bewerkingen uitgevoerd met de werktuigen van vraag 48 en 49 ? (de ton uitblaaïen)
51. Gebruikte u een soort schaaf om de ton aan de binnenkant glad te schaven met de draad van het hout mee ? (zie Afb.26).
52. Hoe noemde u : de hele binnenkant van de ton gladschaven met schaaf en trekmesen ? (de ton uittrekken).

G. De bodems

53. U ziet hier een bovenaanzicht en een zijaanzicht van een bodem.(Afb.30). Hoe noemde u de verschillende delen van een bodem ? (middenstuk, kantstukken, manen...) Hoe noemde u de versmalde rand van de bodem die in de kroos past ?

54. Hoe heet het vaatje of bankje waarop de bodem werd gelegd bij het rondzagen ?
55. Staan de tanden van een zaag voor de bodem anders gericht dan bij de gewone timmermanszagen ? Zo ja, waarom ?
56. De randen van de bodem werden schuin afgeschaafd of afgesneden. Hoe noemt u die bewerking ?
57. Gebruikte men een aparte schaaaf om de schuine rand aan te brengen aan de rondgezaagde bodem ? Zo ja, hoe noemde u die ? (zie Afb.31).
58. Wat slaat of vijst u in de bodem om hem later in de ton te kunnen omhoogtrekken ?
59. Welk werktuig gebruikte u om de oppervlakte van de bodem mooi glad te schaven ? (zie Afb.32). Hoe noemde u dat werktuig ? (bastering)
60. Hoe noemt u in uw dialect de bodem van een emmer ? Tracht de uitspraak zo goed mogelijk weer te geven.

H. Het afwerken van de buitenwand

61. De ijzeren banden staan lichtjes schuin omdat de duigen gewelfd staan. Men zegt dan van die banden dat ze ... (uitvliegen, schuins staan, geer staan...)
62. Bestond er voor het uitkloppen van de banden een speciale machine ? Zo ja, hoe noemde u dat en kan u het in 't kort beschrijven ?
63. Hoe noemt u in uw dialect een klinknagel ? (zie Afb.34).
64. Welk woord gebruikt u voor het aan elkaar klinken van de banden ?
65. Hoe heet de plaats op de band waar die band aan elkaar geklonken is ? (de las...)
66. In de definitieve banden werden gaatjes gemaakt waardoor later de klinknagels werden geslagen. Hoe noemde u de metalen blok met gaatjes waarop de band gelegd werd bij die bewerking ? (de moer).
- 66a. Wat is het verschil tussen een aanbeeld en een begorie.
67. Hoe noemde u de metalen stift die gebruikt werd om de gaatjes in de band te slaan ? (doorslag, drevel)
68. Bij het fijn afwerken van de buitenwand werden metalen, gebogen plaatjes met scherpe randen gebruikt. Hoe noemde u zo'n plaatje ? (zie Afb.36).
69. Om de scherpe rand aan die plaatjes te verkrijgen, gebruikte de kuiper het hier afgebeelde werktuig. (Afb.37). Het is een mesvormig voorwerp met een stompe snede, waarmee de snede van het metalen plaatje werd 'overgetrokken' zodat een zeer scherpe braam ontstond. Hoe noemde u dat mesvormige voorwerp ?
70. Gebruikte u nog andere werktuigen om de buitenwand van de ton af te werken ? Zo ja, kan u er de naam en een korte beschrijving van geven ?

71. Wat is het verschil tussen een 'hoepel' en een 'band' als u tenminste beide woorden in uw dialect gebruikt ?

I. De openingen in de ton

72. Hoe heet de duig waar het bomgat inzit ?
73. Bij het boren van een rond bomgat werden verschillende werktuigen gebruikt. Hoe heet het werktuig waarmee men eerst een klein gaatje boorde om de volgende grotere boren houvast te geven ? (zie Afb.38).
74. Hoe heet de grotere schavende boor die het gat uitschaaft ? (zie Afb.39).
75. Hoe heet de grote konisch staande schaaf, waarmee men het gat vergroot ? (zie Afb.40).
76. Wat is de naam van het hier afgebeelde werktuig ? (Afb.41). Het is een rond paaltje met onderaan een cirkelvormige zaagrand om een gat uit te boren.
77. Hoe noemde u het hier afgebeelde werktuig ? (Afb.42). Het diende om het bomgat binnenin fijn af te werken. (rasp)
78. Voor een vierkant bomgat werd een andere werkwijze gevolgd. Na in de vier hoeken een gaatje geboord te hebben, wordt het bomgat met een zaagje uitgezaagd. Wat is de naam van dat zaagje en kan u er de afmetingen van geven ?
79. Welke naam gebruikte u voor de boor waarmee u het tapgat uitboorde ?
- 79bis. Het kleine gistingsgaatje (het 'zwiekgat') dat in de bomstop was aangebracht, werd soms afgesloten met enkele strohalmen. Hadden die een naam en zo ja, welke ? Kan u eventueel ook iets vertellen over de verschillende betekenissen die de verschillende soorten halmen hadden. Soms werd door de halmen aangeduid welke soort drank er in het vat stak.
80. Later komen er ook metalen stukken met een schroefdraad voor, die men in het bomgat schroeft. In dat metalen stuk wordt dan de metalen bom geschroefd. Hoe heet dat metalen stuk ?
81. Gebruikte u een hefboom om de metalen bom in het gat te wringen ? Zo ja, hoe noemde u die ?
82. Van welke houtsoort is een houten bom vervaardigd ? Waarom van die houtsoort ?
83. Van welk soort metaal is een metalen bom vervaardigd ? Waarom van dat metaal ?
84. Wanneer het bomgat geboord is, wordt de ton gereinigd. Men giet er water in ; men schudt ze heen en weer en men laat dan het water plots uit het bomgat gutsen. Hoe noemt u die bewerking ?
85. Werden de tonnen getest om te zien of ze wel waterdicht waren ? Zo ja, hoe deed men dat en hoe noemde u die bewerking ?

86. Een liggende ton of vat werd in een kelder op een soort stelling gelegd. Hoe heet die stelling ? (zie Afb. 43).

J. Reparaties

87. Als een ton te lang in de zon staat, kan ze in elkaar vallen . Hoe noemt u dat ? (de ton valt in duigen, valt verscheiden...)
88. Hoe heet de haak of hefboom die gebruikt wordt om banden over de duigen te trekken of om lekkende duigen achteruit te trekken bij reparaties. (zie Afb.45).
89. Dikwijls werden biesen gebruikt om de kieren tussen de duigen te herstellen. Welke soort biesen gebruikte u en waar haalde u die vandaan ?
90. Welke behandeling ondergingen die biesen voor het gebruik. Hoe noemde u die bewerking ?
91. Hoe heet het mes (of eventueel ander werktuig) dat men gebruikte om biesen in kieren te stoppen ?
92. Wat gebruikte u om de ton bij elkaar te houden als u een kapotte duig weg moest nemen ?
93. Soms moeten bij een reparatie de banden verkort worden. Hoe heet die bewerking ?
94. Soms moeten de banden bij een reparatie opnieuw aangespannen worden. Hoe noemde u die bewerking ?

K. Merktekens en maten

95. Als een ton klaar is, wordt ze gemerkt. Hoe noemde u die bewerking ?
96. Hoe noemde u het merkteken zelf ? (merk, stempel...)
97. Kan u uw merkteken even tekenen en de betekenis ervan verklaren ?
98. Hoe heet het werktuig waarmee het merkteken werd aangebracht ?
99. Werd het merkteken door u in de ton gebrand, geslagen, of geschreven ?
100. Hoe noemde u de meetstok waarmee de inhoud van een vat werd gemeten door de stok door het bomgat onderaan tegen de bodem te steken ? (pekelstok, pegelstok, pekelaar...)
101. Kent u een peilstok om te weten hoeveel vloeistof er nog in een vat was ? Zo ja, hoe noemde men die stok en hoe werd hij gebruikt ?
102. Welke soort maten gebruikte u voor die peilstok ? (centimeter, duimen)
103. Welke inkervingen waren op de peilstok aangebracht voor de verschillende soorten tonnen ? (vaatje, halftonne...)
104. Kent u nog plaatselijke inhoudsmaten en zo ja, welke ?
105. Zijn er u nog andere meetstokken of meetsystemen bekend om de inhoud van een vat te meten ? Zo ja, kan u ze even beschrijven ?

L. Allerlei

106. Waar haalde de kuiper gewoonlijk zijn gereedschap vandaan ? Werd het gemaakt door de plaatselijke smid en timmerman ? Kocht u het in een gespecialiseerde winkel en zo ja, waar ?
107. Gebruikte u gereedschap van Engelse of Franse makelij ?
107. Kent u nog andere kuipers of hoepelsnijders in uw streek die nog over hun ambacht kunnen vertellen ? Kan u ons hun adres opgeven ?
108. Kent u een fabriek waar vroeger of nu machinaal vaten werden vervaardigd ? Kan u ons meedelen in welk dorp of stad zo'n fabriek bestond ? Kan u ons ook een adres geven van iemand die nog over het machinaal kuipen kan vertellen ?
109. Hier ziet u een aantal voorwerpen afgebeeld. Ze zijn alle uit een kuiperij afkomstig. Het is ons niet geheel duidelijk waarvoor ze gebruikt werden. Kan u bij elk voorwerp de naam geven en in 't kort zeggen waarvoor het gebruikt werd ? (Afb. 46).